

УДК 343.988 – 056.8

Л. Шеховцова,кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Запорізького національного університету**Д. Крилова,**студентка
Запорізького національного університету

ЮРИДИЧНІ ОСОБИ-ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНІВ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЇХ ВИВЧЕННЯ У ВІКТИМОЛОГІЇ

Згідно чинного Кримінального процесуального кодексу (ст. 55) потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [1].

У КПК старої редакції юридичні особи не могли бути визнані потерпілими, адже у ст. 49 зазначалося, що потерпілим визнається особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, а у ст. 50 вказувалося, що цивільним позивачем визнається громадянин, підприємство, установа чи організація, які зазнали матеріальної шкоди від злочину і пред'явили вимогу про відшкодування збитків [2]. Отже, юридичні особи могли лише набувати статусу цивільного позивача.

Проте, незважаючи на те, що наразі потерпілими визнаються як фізичні, так і юридичні особи, більшість вчених-кримінологів не вважають за потрібне визнання юридичної особи жертвою злочину. На наш погляд, такий підхід видається не зовсім правильним, оскільки, наприклад, таке специфічне кримінальне каране діяння, як розкрадання, найчастіше вчиняється саме по відношенню до юридичних осіб.

Метою даної статті є обґрунтування доцільності вивчення юридичних осіб-жертв злочинів у віктимології.

Вивченню даного питання приділено увагу таких вчених, як Ю.В. Баулін, В.І. Бори-

сов, О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулік, Т.І. Присяжнюк та інших.

Поняття «потерпілий» та поняття «жертва злочину», яке використовують вчені-кримінологи, не є тотожним. Так, Ю.В. Александров, А.П. Гельта Г.С. Семаков у своєму підручнику наводять наступне визначення: жертва – це постраждала від злочину фізична особа, незалежно від того, чи визнана вона потерпілою у встановленому законом порядку і чи вважає себе такою [3, с. 110]. Отже, як ми бачимо, науковці розглядають у цій якості саме фізичних осіб.

О.М. Джужа, П.П. Михайленко та О.Г. Кулік вважають, що жертва злочину – це людина (спільнота людей у будь-якій формі їх інтеграції), якій злочином заподіяно фізичну, майнову або моральну шкоду, незалежно від того, визнано її у встановленому порядку потерпілим чи таким вона сама себе вважає [4, с. 127]. Зважаючи на зазначене, можна зробити висновок, що вчені допускають можливість визнання юридичної особи жертвою злочину.

Т.І. Присяжнюк також вважає, що жертвою злочину є не тільки потерпілий від злочину, а й інша фізична особа, для якої настали негативні наслідки від злочину, а також і юридична особа чи інша соціальна спільнота. Проте вчена робить застереження про те, що у випадку визнання юридичної особи жертвою злочинні дії спрямовуються проти спільноти людей, але шкода матеріалізується в заподіяння її безпосередньо особам, які становлять цю

спільність (товариство з обмеженою відповідальністю внаслідок викрадення майна або неотримання доходу через вчинення шахрайства заборгувало виплату заробітної плати співробітникам) [5, с. 83].

На противагу наведеним думкам Ю.В. Баулін та В.І. Борисов особливо наголошують, що жертви – це виключно фізичні особи, обгрунтовуючи свій підхід тим, що в жертві повинна бути «жива душа», якої немає в організації, підприємстві тощо [6, с. 209, 211].

Отже, як можна помітити, наразі питання доцільності визнання юридичних осіб жертвами злочинів активно дискутується вченими-правознавцями.

Здавалося б, можна заперечувати доцільність вивчення віктимності юридичних осіб на тій підставі, що до них важко застосувати таке поняття, як віктимна поведінка. Проте наразі у адміністративному праві існує поняття «вина юридичної особи». Під ним розуміється психічне (свідоме) ставлення фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи, до зв'язку між їх діями (бездіяльністю) і протиправними діями власне юридичної особи [7, с. 469].

Зважаючи на зазначене, пропонуємо під віктимною поведінкою юридичних осіб розуміти сукупність дій її посадових осіб, керівних органів або працівників, яка прямо чи опосередковано спровокувала вчинення злочину, який завдав шкоду цій юридичній особі.

Ю.Ф. Іванов та О.М. Джу́жа вважають, що за своїм характером віктимна поведінка може бути:

- конфліктною, коли потерпілий створює конфліктну ситуацію чи бере активну участь у конфлікті, що виник;
- провокаційною (демонстрування багатства, екстравагантна зовнішність, неправильна поведінка жінки, що створює враження про її доступність тощо);
- легковажною (довірливість і наївність неповнолітніх та інших осіб, які неспроможні протистояти нападникові, створення аварійних ситуацій на шляхах пішоходами й водіями тощо) [8, с.110].

Зазначені типи віктимної поведінки, безперечно, притаманні фізичним особам, але, на нашу думку, вони можуть характеризувати і певні дії, що вчиняють посадові особи та керівні органи юридичної особи.

Як конфліктні, на нашу думку, можуть бути розцінені неправомірні дії юридичної особи: наприклад, такі, як незаконне звільнення працівника, невідплата або затримка йому заробітної плати, необгрунтоване позбавлення премії тощо. Причому неважливо, чи дійсно такі дії з боку юридичної особи мають неправомірний характер, чи вважаються такими злочинцем. У випадку конфліктної віктимної поведінки з боку юридичної особи злочин може вчинитися працівником з мотивів помсти, з бажання «поновити справедливість» та інших подібних.

Провокаційною поведінкою можуть бути визнані дії, що опосередковано викликають у злочинця потяг вчинити протиправні дії, створити враження про легкість їх вчинення чи можливість безкарності за вчинений злочин. Наприклад, працівник розповідає знайомому про певні матеріальні цінності, що наявні у юридичної особи тощо.

Легковажними можуть бути визнані такі дії, як невжиття заходів щодо забезпечення схоронності майна, недоліки у системі обліку матеріальних цінностей, прийняття на роботу осіб, що у минулому були засуджені за вчинення корисливого злочину та інші.

Щодо можливої класифікації юридичних осіб-жертв злочинів, то її, як ми вважаємо, також доцільно провести за аналогією з фізичними особами.

Так, Ю.Ф. Іванов та О.М. Джу́жа наводять наступну класифікацію жертв:

- 1) жертва повністю невинна («ідеальна» жертва);
- 2) жертва з незначною провиною;
- 3) жертва винну однаково зі злочинцем;
- 4) жертву з провиною більшою, ніж у злочинця;
- 5) жертва особисто винна в скоєнні злочину;
- 6) стимулювальна жертва (психічно хворі, малолітні, особи похилого віку) [8, с. 111].

Щодо повністю невинної жертви, то під нею ми вважаємо таку юридичну особу, яка потерпіла від злочину внаслідок збігу обставин, незважаючи на те, що жоден з типів віктимної поведінки не був їй притаманним.

Незначна провина жертви характеризується провокаційною або легковажною поведінкою.

Щодо третього та четвертого видів жертв, то до них, на наш погляд, доцільно віднести юридичних осіб з конфліктною віктимною поведінкою, причому до третього виду повинні відноситися жертви, щодо яких вчинений злочин був спів розмірний \ зі шкодою, попередньо завданою злочинцеві чи більшим за неї; до четвертого – випадки, коли завдана юридичній особі шкода менша, ніж шкода, завдана злочинцеві. Наприклад, про третій вид юридичної особи-жертви можна говорити у випадках, коли неправомірно звільнена особа потім вчиняє груповий розбійний напад на місце, де зберігаються матеріальні цінності, належні юридичній особі. Прикладом четвертого виду можна назвати юридичну особу, яка не виплатила злочинцеві заробітну плату, а він з бажання поновити справедливість вкрає незначну грошову суму з каси.

Поняття жертви, особливо винної у вчиненні злочину, на нашу думку, недоцільно застосовувати до юридичних осіб. Замість цього слід було б ввести поняття «жертва зі злочинною поведінкою». Як зрозуміло із назви, до цього виду ми відносимо юридичних осіб, що, хоча створені і зареєстровані у встановленому законом порядку, проте під прикриттям легальної займаються діяльністю, що заборонена законодавством. Прикладом може слугувати викрадення партії товару, що нелегально транспортувалася через митний кордон України.

Здавалося б, що поняття стимулювальної жертви зовсім неприпустимо вживати щодо юридичних осіб, адже їм не притаманні ані особливості, зумовлені віком, ані психічні хвороби. Проте, на нашу думку, стимулювальною жертвою може бути юридична особа, яка пе-

ребує у стані примусової ліквідації через банкрутство чи санації. У цей період вона стає вразливою для зловживань з боку розпорядників майна, ліквідаторів, керуючих санацією. Спокусливою для злочинців є можливість безкарної підробки звітних документів, розтрат, привласнень, адже провини можна покласти на попередніх власників майна або приховати певні можливості одержання прибутку від юридичної особи.

Поряд з питанням визнання юридичної особи жертвою злочину постає питання віктимологічної профілактики щодо юридичних осіб.

Ю.Ф. Іванов та О.М. Джужа дають таке визначення: віктимологічна профілактика: це сукупність державних і громадських заходів, спрямованих на запобігання злочинності через зниження в населення загалом або в конкретних громадян ризику стати жертвою злочинних посягань [8, с. 114].

Зважаючи на специфіку юридичної особи, ми вважаємо, що наведене визначення віктимологічної профілактики не є допустимим для цього виду потенційних жертв. По-перше, це зумовлено тим, що юридичні особи, які становлять інтерес для злочинців, як правило, є підприємницькими організаціями, а отже, їхня діяльність спрямована на одержання прибутку і носить ризиковий характер, що саме по собі наштовхує на думку про те, що попередження злочинів щодо них більшою мірою належить до компетенції цих юридичних осіб, а не держави чи громадськості. По-друге, ми вважаємо, що віктимологічна профілактика щодо усієї сукупності юридичних осіб, які наявні у країні, неможлива через велику різницю у специфіці окремих напрямів господарської діяльності, і, як наслідок, великої розбіжності у схемах вчинення окремих злочинів.

У віктимологічній профілактиці вирізняються два основні напрями запобіжних заходів, об'єктами яких є віктимологічні ситуації:

– індивідуальна – віктимологічна профілактика, спрямована безпосередньо на потенційних і реальних жертв;

– загальна, чи індивідуально-групова – віктимологічна профілактика, зорієнтована на груповий рівень [8, с. 114].

Як вже зазначалося, груповий рівень віктимологічної профілактики становить певну складність через різноманітність діяльності суб'єктів. Проте ми вважаємо, що можлива розробка наукових рекомендацій щодо запобігання злочинам щодо окремих сфер господарської діяльності: банківської, сільськогосподарської, промислової тощо. Також, на нашу думку, доцільно було б розробити методи попередження окремих схем злочинної діяльності, наприклад, розтрат шляхом підробки документів, розкрадань за допомогою махінацій з фінансовою звітністю тощо.

Індивідуальна віктимологічна профілактика, на нашу думку, повинна спрямовуватися на окрему юридичну особу. Наприклад, це може бути надання вченими-кримінологами експертних консультацій щодо того, які злочини можливо вчинити щодо даної юридичної особи та які існують шляхи для їхнього запобігання. Дії щодо залучення відповідних експертів повинні здійснюватися засновниками та керівниками юридичної особи, адже саме у їхніх інтересах запобігти вчиненню злочинів та завданню шкоди.

Наразі багато юридичних осіб, особливо в зарубіжних країнах, залучають спеціалістів задля надання консультацій, спрямованих на виявлення недоліків у охоронних системах, фінансовій звітності та інших сферах; створюють спеціальні контролюючі органи, які б відстежували можливі порушення та здійснюють інші подібні заходи. Це також можна розцінювати як індивідуальну віктимологічну профілактику.

Також вважаємо, що, окрім можливості розробки заходів віктимологічної профілактики, визнання юридичних осіб жертвами злочинів дозволить вченим-кримінологам більш повно дослідити такі показники, як рівень, стан та динаміку віктимності.

Отже, з вищевикладеного можна дійти того висновку, що, незважаю-

чи на спірний характер можливості визнання юридичних осіб жертвами злочинів, на нашу думку, ігнорувати це явище недоцільно. У новому КПК за юридичними особами було визнано можливість отримання статусу потерпілого, і, хоча поняття потерпілого та жертви не є тотожними, вважаємо, що доцільно змінити також і визначення жертви у кримінології. Юридичним особам також властивий такий елемент жертви, як віктимна поведінка, під якою слід розуміти сукупність дій її посадових осіб, керівних органів або працівників, яка прямо чи опосередковано спровокувала вчинення злочину, який завдав шкоду цій юридичній особі.

Класифікувати юридичних осіб, які стали жертвами злочинів, можна подібно до фізичних осіб, але з певними застереженнями, що впливають із їхньої специфіки.

Визнання кримінологами юридичних осіб-жертв злочинів дозволить виокремити окрему галузь віктимологічної профілактики, спрямовану на запобігання вчинення злочинів щодо юридичних осіб, а також скласти більш повну картину показників віктимності в країні.

Пропонуємо наступне визначення жертви у кримінології: це окрема фізична або юридична особа, якій завдано шкоду злочином, незалежно від того, чи визнано її потерпілим у кримінальному провадженні, і чи був виявлений факт завдання шкоди злочинним діянням.

Ключові слова: юридична особа, жертва злочину, потерпілий, віктимна поведінка, віктимологічна профілактика.

У статті обґрунтовано доцільність вивчення юридичних осіб-жертв злочинів у кримінології. Проаналізовано співвідношення поняття потерпілого та жертви злочину. Розроблено поняття та види віктимної поведінки юридичної особи. Наведено класифікацію юридичних осіб-жертв злочинів. Запропоновано заходи віктимологічної профілактики щодо юридичних осіб.

В статті обоснована целесообразность изучения юридических лиц-жертв преступлений в криминологии. Проанализировано соотношение понятий потерпевшего и жертвы преступления. Разработано понятие и виды виктимного поведения юридического лица. Приведена классификация юридических лиц-жертв преступлений. Предложены меры виктимологической профилактики в отношении юридических лиц.

Present article justifies the viability of study of legal entities-victims of crimes in criminal science. Correlation of notions complainant and crime victim is analyzed. Notion and types of victim behavior of legal entity is elaborated. Classification of legal entities-victims of crime is presented. Victimization preventive services toward legal entities are suggested in the article.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.12 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1391636119499655>.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.60 № 1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/print1396651798094608>.

3. Александров Ю.В. Криминологія: Курс лекцій / Ю.В.Александров, А.П.Гель, Г.С.Семаков. – К. : МАУП, 2002. – 296 с.

4. Курс криминології: загальна частина. Підручник: У 2 кн. Кн.1 / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулік та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.

5. Присяжнюк Т.І. Потерпілий від злочину: проблеми правового захисту / Т.І. Присяжнюк. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 240 с.

6. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / за заг. ред. Ю.В. Бауліна та В.І. Борисова. – Х. : Вид-во Кроссрод, 2008. – 364 с.

7. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К. : Видавництво «Юридична думка», 2004. – 584 с.

8. Иванов Ю.Ф. Криминологія: навч. посіб. / Ю.Ф. Иванов, О.М. Джужа. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. – 292 с.

УДК 343.3/.7

О. Кришевич,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

СПОСОБИ ШАХРАЙСТВА НА РИНКУ НЕРУХОМОГО МАЙНА

Захист права власності є одним із першочергових завдань для держави, оскільки це право становить основу для забезпечення інших соціально-економічних прав. Нерухоме майно – це специфічний об'єкт цивільного обігу, виступає безпосереднім предметом шахрайства не саме собою як майно, що має унікальні фізичні, економічні та правові параметри, а як засіб реалізації злочинного умислу, спрямованого

врешті-решт на заволодіння майновими правами чи грошовим еквівалентом. Чинне законодавство до нерухомого майна у ст.181 ЦК України відносить, насамперед, земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Ринок нерухомості становить особливий інтерес для криміногенних елементів, і це закономірно, оскільки

